

DOI 10.36074/logos-08.07.2022.022

ПЕРІОДИЗАЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ

Кобко-Одарій Вікторія Сергіївна

канд. юрид. наук, асистент кафедри загальної теорії держави і права
Національний університет «Одеська юридична академія»

УКРАЇНА

Завдання поглибленої теоретичної розробки проблем освоєння правової спадщини все частіше висувається перед ученими. Тим часом фундаментальних досліджень, де теоретично узагальнювалися б складні питання щодо основних проблем, закономірностей та механізмів успадкування права в сучасному світі досі майже немає. Адже дослідження правової спадщини має важливе і теоретичне (глибше пізнання правових явищ), і практичне (вдосконалення правотворчого процесу, шляхи та способи реформування права) значення.

Аналізуючи стан наукових розробок із зазначеної тематики, ми виявили, що немає комплексних робіт щодо сутності та змісту правової спадщини, та періодизації в цілому. Взагалі питання правової спадщини вивчені дуже слабо, але в правовій науці все ж таки є кілька робіт, які торкаються окремих теоретичних моментів правової спадщини. Зокрема йдеться про роботи таких вчених як: Л. Авраменко, В. Завальнюк, С. Молчанова, М. Рязанов, Ю. Оборотов.

Метою нашого дослідження є розкриття сутності періодизації правової спадщини українського народу.

Щоб успішно висвітлити тему нашого дослідження, більш логічно, на наш погляд, розпочати роботу з визначення правової спадщини, щоб внести ясність про що йтиметься далі. Слід зазначити, що визначень правової спадщини в літературі налічується лише кілька, оскільки ця тема не знайшла належного відображення у працях вчених-правознавців. Та ми дамо своє авторське визначення.

Правова спадщина – це сукупність духовних, історично сталих зв'язків, відносин, результатів юридичної діяльності, котрі забезпечують трансляцію та прийняття минулого правового досвіду, а також забезпечує орієнтацію життєдіяльності людей на укріплення історичних та правових цінностей [1, с. 150].

Історіографія досліджень правової спадщини є досить складною та суперечливою. В юридичній літературі закріпилась декілька підходів щодо оцінки історичного та власне правового значення правової спадщини українського народу:

- повне заперечення існування власної правової спадщини українського народу. Прихильники цього підходу наголошують на існуванні спільних як для вітчизняної, так і іноземної правової історії рис, що свідчать про відсутність особливостей національного розвитку, достатніх для констатації факту існування унікальної лінії історичного розвитку правової системи;
- визнання історично обумовленої унікальної правової спадщини, але з запереченням її цінності. Висуваються тези про нівелювання етнічних

особливостей правової спадщини українського народу та наголошується на відсутності взаємозв'язку між попередньою та сучасною правовими системами;

- визнання правової спадщини українського народу як потужного чинника еволюції та функціонування української правової системи.

Ми вважаємо, що Україна – держава зі славетною історією, культурний і історичний розвиток якої дає підстави стверджувати про утворення власної правової спадщини. Саме тому зупинимось на розгляді основних етапів становлення та розвитку правової спадщини українського народу.

Для вирішення питання про стадії становлення української правової спадщини важливою є первинна історична періодизація. Так, М. Чубатий виокремлював три доби: земська або княжа – до половини XIV ст.; литовсько-руська доба – по кінець XIV ст.; козацька доба – XVII-XVIII ст.. останню він пов'язує з «повстанням української держави 1917 р., а змістом її було б обов'язуюче державне право на Україні в останніх роках і нині» [2, с.20].

В.М. Пасічник виділяє п'ять циклів розвитку національної ідеї українського народу. Перший цикл, на думку вченого, розпочинається процесом розпаду в українському етносі родоплемінного ладу та формуванням Київської держави, де християнство відіграло важливу роль у консолідації давньоукраїнських племен в єдиний етнополітичний організм. Цей період тривав до розпаду Київської Русі та втрати державності аж до Люблінської унії (XVI ст.). Другий цикл розпочинається національно-релігійним відродженням українського народу (XVI ст.), поштовх до якого дала Брестська унія, і триває до ліквідації Гетьманщини та Запорізької Січі (XVIII ст.). Упродовж другого циклу після знищення залишків автономії та національних прав українського народу національна ідея сприяла відновленню національної держави на станово-конфесійній основі (козацька держава). Після розпаду Київської Русі та втрати власної державності основним змістом національної ідеї став захист прав і вольностей українського народу, прагнення відстояти їх від посягань польської шляхти та російського абсолютизму. Третій цикл розпочинається від національно-культурного відродження початку XIX ст. і до 1920 року, коли впала відновлена 1917 року Українська держава. Українська ідея набуває загальнонаціонального змісту, стає ідеєю народу як мовної і культурно-психологічної спільноти без огляду на станово-класові поділи. Четвертий цикл розпочинається від переосмислення досвіду національного буття та причин поразки національно-визвольних змагань (з 1920 р.) і триває до 1991 року, коли було відновлено українську державу. Упродовж четвертого циклу основна увага зосереджувалась на відновленні Української держави, де активну роль в її утвердженні мала відігравати національна еліта, покликана очолити український народ і привести його до незалежності, збудувавши національний суверенітет. Утворення незалежної Української держави, розпад Радянського Союзу та біполярної системи міжнародних відносин 1991 р. започаткував, на думку автора, п'ятий цикл. З'явилася потреба в узагальненні історичного досвіду українського народу, щоб побудувати українську суспільну модель, яка б дозволила українській нації самореалізуватися у світі в третьому тисячолітті, зайняти гідне місце серед інших народів та втілити в життя свій етико-гуманістичний ідеал [3, с.54-5].

М.Ю. Рязанов виокремлює слов'янську, візантійську, литовську, козацьку, спадщину Російської імперії, австро-угорську, та радянську правову спадщину [4, с.113]. Та, на нашу думку, слід відмітити певну умовність у виборі критеріїв

для даної періодизації правової спадщини України, що зменшує її наукову цінність. При проведенні періодизації правової спадщини українського народу важливо, щоб обраний підхід був науково обґрунтованим, являвся кроком на шляху до пізнання правової дійсності. Так, вчений виділяє слов'янський вид правової спадщини на підставі етнічного критерію, а решту – за історичним.

У зв'язку з існуванням такої розбіжності в літературі відносно періодизації становлення та розвитку української правової спадщини слушно запропонувати свій власний погляд на це питання. При цьому, при розробці періодизації наріжним каменем стає, звісно ж не кількість етапів, а хронологічна цілісність цих етапів.

В цілому слід відмітити, що історія розвитку української правової спадщини в певній мірі співпадає з історією розвитку української державності і права, але має свої особливості.

На нашу думку слід виділити п'ять основних етапів:

1) період становлення – починаючи з часів язичества, набуває свого розквіту за часів Київської Русі і триває до XVI ст... Цей період характеризується наступними моментами. По-перше, прийняття християнства та рецесіювання візантійського права, що заклали основи правової спадщини; по-друге, структурно обособлюються та розвиваються основні ідеї (справедливість, правда, істина, соборність тощо), що збереглися до цього часу; по-третє, закладається фундамент української ментальності;

2) період козацької доби – починається з XVII ст.. та триває до XVIII ст... Від козацтва починаються витoki української нації, бо саме з ним пов'язані пробудження національної правосвідомості, формування національних інтересів та національних ідей. Ідеали козацького вільного братерства, демократії, свободи, глибоко укорінилися в правовому менталітеті українців та вплинули на формування правової спадщини;

3) російсько-австрійський період (остання чверть XVIII ст.. – початок ХХ ст.. Цей період умовно можна назвати періодом стагнації. В даному контексті слово «стагнація» слід розуміти не в значенні занепаду, а в значенні «відсутності значного розвитку», «консервативної реакції». Український народ перебувала під владою різних держав і тому розвиток власної правової спадщини був дещо «законсервований»;

4) радянський період (1917-1991рр.) характеризується знищенням залишків надбань дореволюційної правової спадщини і рішучим вибухом революційної практики, традицій, юридичної техніки, що вже на першому етапі соціальних перетворень було неможливим, навіть формальне та практичне застосування старих інститутів;

5) сучасний період починається з моменту проголошення незалежності України (з 1991 року) і триває до цього часу. Для нього характерне бажання почати все з нуля, правову спадщину радянського періоду здати в «архів історії» та використовувати здобутки західної правової традиції як «наздоганяльної моделі модернізації» української правової спадщини.

Також достовірно відомо, що процес формування правової спадщини відбувався так само драматично, як і весь хід державно-правового розвитку України та її культури в цілому. Слід розуміти, що ґене́за української правової спадщини – це, перш за все, постійна культурна трансформація. І справа навіть не в тому, що правова спадщина українського народу має гетерогенний характер, поєднуючи в собі європейські та східні початки. Правова спадщина українського народу – це особливий світ і історія – це історія розвитку унікальної

правової культури, яка суттєво відрізняється від Заходу і Сходу. Така культурна трансформація не могла не позначитись на формуванні правового менталітету, правової культури, правової свідомості багатьох поколінь українців.

Таким чином, можна зробити висновок що правова спадщина – це досить складне поняття, яке включає в себе різні правові явища. Можна говорити, що правова спадщина виступає одночасно і відлунням минулого і «зануренням у віковичну імлу», тобто спадщина виражає взаємозв'язок з минулим, відчутим та інтерпретованим в сучасності. Періодизація розвитку української правової спадщини носить досить розрізнений характер через те, що коли мова йде про періодизацію, то це явище завжди носить суб'єктивний характер, тобто повсякчас залежить від особистої думки та переконань певного автора, який і робить періодизацію. Але ми цілком впевнені в тому, що періодизація української правової спадщини базується саме на історичному розвитку українського народу.

Список використаних джерел:

- [1] Кобко-Одарій В.С. Правовий менталітет українського народу: особливості формування і розвитку: дис... канд. юр. наук. Одеса. 2019. С. 230.
- [2] Огляд історії українського права по записям та виглядам проф. Др. М. Чубатого на Тайнім Українськiм Університетi у Львовi і 1920-1923 рр. II Поширене видання. Історія джерел та державного права. 1922. Ч. 1, 2. 321 с.
- [3] Пасічник В.М. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин: Навчальний посібник. Львів: СПОЛОМ, 2007. 182 с.
- [4] Рязанов М.Ю. Поняття та види правової спадщини. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: *матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (18 травня 2018 р., м. Одеса): у 2 т. Т.1.* Відп. ред.. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 112-115.